

**TEXNIKUMLARDA DUAL TA'LIM TIZIMINI TASHKIL ETISHNING
PEDAGOGIK-METODOLOGIK ASOSLARI VA IJTIMOYIY-IQTISODIY
SAMARADORLIGI**

Boboyev Lutfullo Ne'matovich

Sergeli Abu Ali ibn Sino JST

“Yoshlar bilan ishlash” bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim tizimining o'rta bo'g'ini hisoblangan texnikumlarda dual ta'lim modelini joriy etishning pedagogik-metodologik asoslari, uning fundamental tamoyillari va tarkibiy komponentlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va integratsiyalashgan yondashuvlar asosida ta'lim va ishlab chiqarish uzviyligini ta'minlash mexanizmlari tadqiq etilgan. Shuningdek, dual tizimning klasterli yondashuv sharoitidagi pedagogik hamda ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik mezonlari ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: dualizm, pedagogik integratsiya, kasbiy kompetentlik, kognitiv shogirdlik, klasterli yondashuv, pedagogik monitoring, mentorlik (ustoz-shogird), konseptual model.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotning globallasuvi va texnologik transformatsiyalar (Industrializatsiya 4.0) mehnat bozorida mutaxassislarga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda faqatgina nazariy bilimlarga ega bo'lgan kadrlar ishlab chiqarishning dinamik o'zgarishlariga moslasha olmayapti. Bu holat professional ta'lim muassasalari, xususan, texnikumlar oldiga ta'lim mazmunini ishlab chiqarish muhitiga maksimal darajada yaqinlashtirish vazifasini qo'yadi.

O'zbekiston Respublikasida professional ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida dual ta'lim (duales System) modeli pedagogik innovatsiyaning oliy shakli sifatida namoyon bo'lmoqda. Dualizm prinsipi ta'lim tizimidagi institutsional ajralishni (nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni) bartaraf etishga xizmat qiladi. Biroq, ushbu tizimni texnikumlarda muvaffaqiyatli joriy etish uchun uning fundamental pedagogik-psixologik qonuniyatlarini va ilmiy-metodologik asoslarini chuqur tadqiq etish talab etiladi.

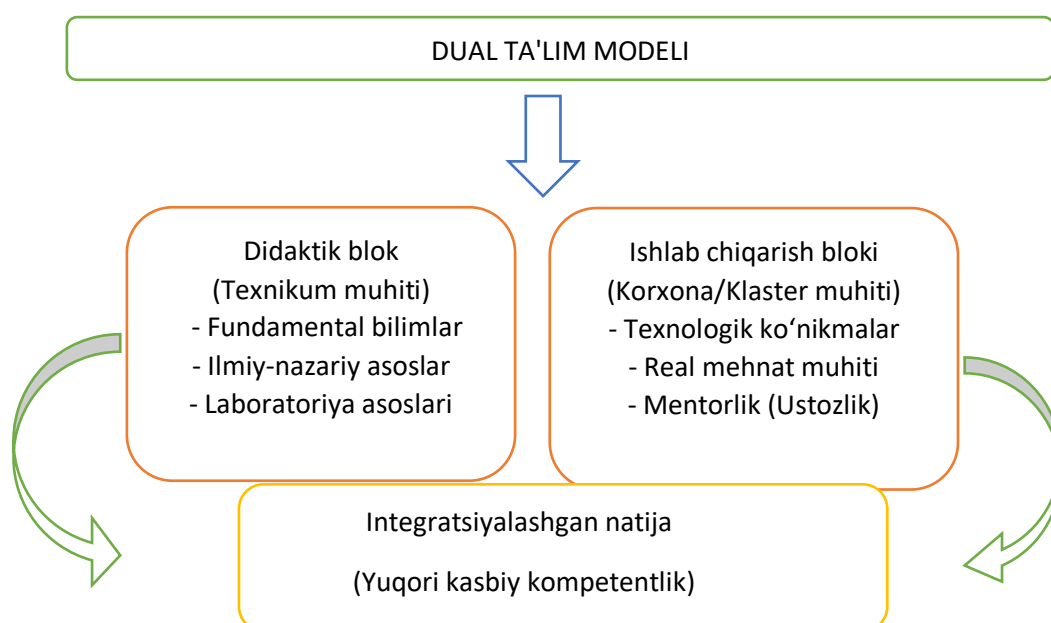
Ishning metodologiyasi va ilmiy asoslari

Texnikumlarda dual ta'limni tashkil etish jarayoni bir qator o'zaro bog'liq ilmiy yondashuvlarga tayanadi:

1. **Kompetensiyaviy yondashuv:** Bu yondashuv ta'lim maqsadini bilimlarni shunchaki o'zlashtirishdan, ularni real mehnat faoliyatida, nostandart vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini (kompetensiyani) shakllantirishga yo'naltiradi. (E.F.Zeer, N.V.Kuzmina konsepsiyalari).
2. **Integratsiyalashgan yondashuv:** Ta'lim, fan va ishlab chiqarishning konseptual birlashuvini ta'minlaydi. Bu yerda didaktik integratsiya ikki xil makon – ta'lim muassasasi (pedagogik muhit) va korxona (texnologik muhit) uyg'unligida ko'rinadi.
3. **Kognitiv shogirdlik nazariyasi:** Talabanning nafaqat jismoniy operatsiyalarni, balki muayyan professional vazifalarni bajarishdagi fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarini mentor (usta) nazorati ostida o'zlashtirishi.

Dual ta'limni tashkil etishning pedagogik konseptual modeli

Dual ta'limning pedagogik tizimi an'anaviy ta'limdan o'zining **bifunktsional (ikki tomonlama)** tabiati bilan ajralib turadi. Ushbu tizimni tarkibiy qismlarga bo'lgan holda quyidagi ilmiy model asosida loyihalash mumkin:

Tizimning pedagogik tamoyillari:

- **Paralellik va sinxronlik tamoyili:** Texnikumda o'tilayotgan nazariy mavzular korxonadagi amaliyot jarayoniga sinxron ravishda mos kelishi shart.
- **Aksiologik (qadriyatli) tamoyil:** Talabada bo'lajak kasbiga nisbatan ijobiy motivatsiya va korporativ madaniyat elementlarini shakllantirish.
- **Refleksivlik tamoyili:** Talabaning o'z mehnat faoliyati natijalarini mustaqil tahlil qila olishi va xatolarni tuzatish ko'nikmasi.

Dual ta'lim tizimining samaradorligini baholash uchun ilmiy pedagogikada **ko'p mezonli (multi-criteria) yondashuv** qo'llaniladi. Baholash mezonlarini uchta asosiy blokga ajratish mumkin:

1. Kognitiv-operatsiyaviy mezon:

- **Ko'nikmalarni o'zlashtirish koeffitsiyenti:** Talabalarning real ishlab chiqarish vazifalarini bajarish sifati an'anaviy guruhlariga nisbatan 25-30% ga yuqoriligi ilmiy tadqiqotlarda isbotlangan.
- **Kasbiy mobillik:** Bitiruvchining texnologik yangiliklarni tezkor o'zlashtirish va yangi uskunalar bilan ishlashga tayyorlik darajasi.

2. Psixologik-motivatsion mezon (Shaxsiy samaradorlik):

- **Kasbiy identifikatsiya:** Talaba o'zini o'qish davridayoq professional jamoaning to'laqonli a'zosi sifatida his qiladi, bu esa o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyani (intrinsic motivation) oshiradi.
- Kasbga sodiqlik shakllanadi va o'qishni bitirgach, mutaxassislik bo'yicha ishlamay ketish (kadrlar oqimi) koeffitsiyenti keskin kamayadi.

3. Ijtimoiy-iqtisodiy mezon (Iqtisodiy samaradorlik):

- **ROI (Return on Investment) ko'rsatkichlari:** Ish beruvchi uchun kadrlarni adaptatsiya qilish (ishga moslashtirish) xarajatlari 60-70% gacha qisqaradi.
- **Sinergetik samara:** Texnikum va ishlab chiqarish klasterlari o'rtasida "ilm-fan-ishlab chiqarish" sinergetik zanjiri yaratiladi, bu esa innovatsion ishlanmalarni amaliyotga tezroq joriy etish imkonini beradi.

Tizimni rivojlantirishdagi pedagogik muammolar va ularning ilmiy yechimlari.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, texnikumlarda dual ta'limni tashkil etishda quyidagi ilmiy-metodologik muammolar ko'zga tashlanmoqda:

1. **Metodik nomutanosiblik:** Korxonadagi ishlab chiqarish ta'limi ustalari (mentorlar) yuqori malakali mutaxassis bo'lishsa-da, ularda pedagogik va didaktik ko'nikmalar yetishmaydi.
 - o *Yechim:* Mentorlar uchun qisqa muddatli "Ishlab chiqarish pedagogikasi va andragogika" (kattalar ta'limi) kurslarini joriy etish.
2. **Baholash tizimining mukammal emasligi:** Talabanning korxonadagi faoliyatini obektiv baholash mezonlari aniq ishlab chiqilmagan.
 - o *Yechim:* "**Kriterial va formativ baholash**" tizimini joriy etish, ya'ni baholash reytingiga korxona mentori tomonidan beriladigan "kasbiy portfolio" baholarini integratsiya qilish.

Xulosa

Texnikumlarda dual ta'lim tizimini tashkil etish — bu shunchaki o'quv rejasidagi amaliyot soatlarini ko'paytirish emas, balki professional ta'lim tizimini **konseptual-metodologik jihatdan qayta qurish** demakdir. Tizimning pedagogik asosini nazariya va amaliyot dualizmi, kompetensiyaviy yondashuv va klasterli hamkorlik tashkil etadi.

Dual ta'lim modeli asosida tayyorlangan mutaxassislar yuqori darajadagi kasbiy kompetentlikka, ijtimoiy adaptatsiya poydevoriga va bozor iqtisodiyoti sharoitida yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'ladilar. Mazkur modelni ilmiy asosda rivojlantirish kelgusida professional ta'lim makonini iqtisodiyot tarmoqlari bilan to'liq integratsiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. Zeer E.F. *Psixologiya professionalnogo obrazovaniya*. - Moskva, 2009.
3. Euler D. *Germany's dual system of vocational education and training: a model for other countries?* - Bertelsmann Stiftung, 2013.
4. Muslimov N.A. va boshqalar. *Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi*. - T., 2013.